
lukács pártelmélete

RUDI SUPEK

Lukács pártelmélete a munkásosztály forradalmi szervezetéért vívott lenini harc nyomdokain halad, és ezzel mindjárt a proletariátus történelmi feladatának előterébe kerül. Nem véletlen, hogy Lenin forradalmi tevékenysége az orosz szociáldemokráciában épp a szervezet kérdéseinek szentelt művel kezdődik („Mi a teendő?"). Lenin összekapcsolta a szocialista eszmét a megvalósulás közvetlen történelmi gyakorlatával. Ezért is kezdődik Lukács alaptézise a munkásosztály szervezetének szerepéről és jelentőségéről azzal, hogy:

„A szervezet az elmélet és gyakorlat közvetítésének a formája. Mint minden más dialektikus viszonyban, úgy itt is a dialektikus viszony tagjai a közvetítésen belül és általa érik el a maguk konkrétságát és realitását.” (338. old.)¹

Az elmélet csak a szervezet révén konkretizálódik és nyeri el tárgyi formáját mint forradalmi gyakorlat, de a szervezet feladata nem az, hogy mechanikus közvetítő legyen, mert mint aktív társadalmi erő működik, amely az elméletnek realitást ad, és aktív módon változtatja a munkásosztály osztálytudatának tartalmává: a többé-kevésbé absztrakt értelemből az emberi cselekvés történelmi valóságába ereszkedik le. De fordítva is, csak a szervezet révén tud az embercsoportok, osztályok cselekvése felemelkedni az igazi történelmi cselekvés színvonaláig. A szervezet hatása dinamikus és történelmi értelemben egyformán alkotó jellegű az elmülethez és a gyakorlathoz viszonyítva. A szervezet formáját elsődlegesen határozza meg a fennálló, habár még kiforratlan történelmi helyzet. Ez a helyzet nem egy „irracionális kontinuum”, ahogy a neokantianusok mondanák, akiknek az iskolájából származott a fiatal Lukács is, hanem bizonyos fokig már kialakult szerkezettel is bír. A forradalmi elmélet feladata ezért az, hogy meghatározza az alapvető jellegét és a viszonyokat e helyzetben, hogy aztán az ilyen elmélet alapján meghatározhassa magának a szervezetnek a természetét is. A szervezet nem csupán közvetítő a forradalmi célok és a gyakorlat között, hanem alá

van rendelve az objektív történelmi helyzet természetének, amelyet történelmileg elemezni kell.

„Egy forradalmi párt szervezetének a kérdését — mondja Lukács — mindaddig nem lehet organikusan kifejleszteni, amíg nem létezik egy forradalmi elmélet. Csak amikor a forradalom napirendre került, akkor tör a forradalmi szervezet kérdése imperatív szükségyszerűséggel a tömegek tudatába és elméleti szöcsöveikbe.”

A forradalmi szervezet kérdése ily módon a forradalmi helyzet értékelésétől függ, másrészt a proletariátus forradalmi akcióinak a szubjektív lehetőségeitől. Ezért nem furcsa, hogy a munkásmozgalmak és teoretikusaik az egyik vagy a másik oldal kiemelése közt ingadoznak, az objektív determinizmus túlértékelése és a forradalmi voluntarizmus közt, a gazdasági szindikalizmus és a politikai szektarianizmus közt, a reformizmus és a forradalmiság közt, a jobboldali és a baloldali elhajlások közt és így tovább. És mindezek az ingadozások közvetlenül kifejeződnek a szervezet felfogásában is.

Van egy mozzanat, amelynek különösen nagy a jelentősége a forradalmi szervezet létrehozásában, az elmélet és a gyakorlat közvetítőjének értelmében, azaz annak a távolságnak a felbecsülése, amely fennáll a forradalmi célok (pontosabban az osztálytudat) és a forradalmi folyamatok között. Minél nagyobb a távolság az osztálytudatos erők (a korszakos történelmi akciók értelmében) és a spontán forradalmi folyamatok közt, a forradalmi parasztság és a középpolgári rétegek közt, minél nagyobb ez a távolság (minőségi és mennyiségi értelemben), annál döntőbb jellegű a forradalmi élcsapat és szervezetének a szerepe is.

Az I. Internacionálé idején elég nagy eszmei távolság volt a politikai ideológusok, illetve a munkásmozgalom vezetői és a munkások és más társadalmi rétegek spontán reakciói közt. A súlypont azóta a politikai akcióra helyeződik és nem a gazdasági revindikációra, és a „polgári társadalom válsága” és a „proletariátus diktatúrája” fogalmi pólusok közt szükségszerűen hatást gyakorol a proletariátusnak egy élcsapata, amely relatíve kicsiny, de eszmeileg magas képzettségű. Az ellenkező tendenciát látjuk a II. Internacionáléban, amikor a forradalmi helyzet és a forradalmi elmélet közt a távolság csökkenőben van, egészen az igazi forradalmi akció eltűnéséig. A munkásmozgalom mind tömegesebb lesz, jobban szervezett a maga szakszervezeti bázisában, míg a kapitalizmus a párizsi kommun után új lendület jeleit és a strukturális változások jeleit mutatja, a jobb munkaszervezés és a klasszikus liberalisztikus álláspontoktól való távolodás értelmében. Az imperializmussal megkezdődik a szociális törvényhozás és a munkanélküliek seregének nyújtott segély is. A munkásosztály stratégiájába ekkor húzódik be a revizionizmus nyílt formában (Bernsteinék) vagy a tartózkodóbb formában (Kautsky és Hilferding). „A cél az semmi, a mozgalom a minden”, de olyan mozgalom, amely a gazdasági ökonomista revindikációkon és olyan politikai akciókon alapul, amelyek a legjobb esetben az „általános sztrájkig” mennek el. A szociáldemokráciát többé nem vezérli az a világos elképzelés, hogy a burzsoáziát forradalmi úton dönti meg a proletariátus, diktatúrájának felállításával és a társadalom radikális megváltoztatásával. Érdekes megjegyezni azt, hogy az I. Internacionálé teoretikusai Marxszal együtt jobban kiemelik a tudatos ideológiai-politikai akciót (a magánvaló munkásosztály átváltoztatása önmagáért való munkásosztállyá). De a II. Inter-

nacionálé teoretikusai jobban aláhúzzák a társadalmi fejlődés objektív determinizmusát és a politikai akciónak a közeledését ehhez az objektív determinizmushoz. Ez egyúttal a szubjektív és gyakorlati tényező csökkenését jelenti, az ideológiai és forradalmi agitáció és az élcsapat lebecsülését és az objektív vagy pozitív társadalmi fejlődésnek, amely a kapitalizmusnak a strukturális szocializmus irányában való változásainak és a munkásrétegek spontán tevékenységének a túlbecsülését is jelenti. A harc taktikája nem arra irányul, hogy az eseményeket sürgesse és a forradalmi tudatot fejlessze, hanem a várakozáson alapszik, ami gyakorlatilag néha azt jelenti, hogy nagyon radikális határozatokat is hozhatnak (mint amilyen a háborúellenes stuttgarti határozat volt), de amelyek nem köteleznek semmilyen akcióra sem, és így a szociáldemokrata pártok nagyon is opportunisták álláspontot foglalhattak el a háborúval szemben, a háború után mégis a maguk tiszta lelkiismeretére hivatkozhattak!

A III. Internacionálé Leninnel mint legjelentősebb teoretikusával és megalkotójával visszatérést jelent Marx I. Internacionáléjának elméleti hagyományaihoz. Az I. Internacionálé elmélete és szervezete a legfejlettebb nyugat-európai országok talaján jött létre a liberális kapitalizmus szakaszában, míg a munkásosztály elmélete és szervezete a gazdaságilag és társadalmilag elmaradott feudális-kapitalista országok talaján jött létre az imperializmus viszonyai közt. Az, ami Marxnál és Leninnél közös, az a munkásmozgalom elmélete és szervezete avantgarde jellegének a kiemelése a polgári társadalom radikális és korszakalkotó megváltoztatásának szellemében és a proletárdiktatúra által. Azonnal látható, hogy a munkásmozgalom strukturális bázisa itt némileg különböző, de a távolság a forradalmi célok és a spontán forradalmi helyzet közt újból nagyobb lett (a munkásosztály szövetségesének a szerepe a forradalomban döntő tényező lesz). A súlypont az ideológiai akcióra esik a proletariátus korszakalkotó szerepének színvonalán, míg a gazdasági és szindikalista követeléseket teljesen elégtelennek tartják ahhoz, hogy az igazi forradalomhoz vezessenek. Lenin kiélesíti ezt a kérdést, figyelmeztetve arra, hogy az ökonomizmus és a spontaneitás hívei a munkásmozgalomban azt a nézetet képviselik, mely szerint a „politika kíséri a gazdaságot”, ami látszólag marxista formula, de ezzel oda jutnak, hogy elfojtják a tudatot a spontaneitással, úgyhogy a legjobb esetben a szindikalizmushoz jutnak el, az ideológiai kérdésekben pedig a polgári ideológiának való alárendeltségig. A forradalmi szervezet feladata pedig éppen az ellenkezője, vagyis hogy minden gazdasági kérdés politikaiává változik át, a gazdasági elnyomást politikai elnyomással magyarázzák, de ezt a politikai elnyomást nemcsak a munkásnak a termelésben betöltött közvetlen helyzetének alapján gyakorolják, hanem a társadalom egészében betöltött helyzetének alapján. S mi több, ezt a helyzetet nem úgy tárják fel, mint az ő közvetlen helyzetét, hanem mint az összes társadalmi rétegek helyzetét, vagyis hogy a forradalmi agitációval behatoljunk az összes társadalmi rétegekbe és körökbe, más szóval, hogy a forradalmi politikai akció megkapja azt a totális jelleget, amellyel a szocialista forradalom rendelkezik. Ily módon az ideológiai-politikai akció magasabb, önállóbb jelentőséget kap a munkásosztály elégedetlenségének spontán és objektív folyamatában saját gazdasági helyzetével szemben. Amíg a munkásosztály megmarad a maga spontán elégedetlenségének vagy lázadásának a határai közt, megmarad a magában való osztály társadalmi-történelmi léte-

zésének a színvonalán. Csak amikor megérti a maga politikai-ideológiai forradalmi szerepét, akkor válik magáért való osztállyá, olyan osztállyá, amely túlhaladja a maga szűk társadalmi helyzetét azzal, hogy egész társadalommá változik. Ebben az értelemben az osztály forradalmi jelenség, és ez azt jelenti, hogy az osztálytudat és az osztályharc totális társadalmi jelenség lesz.

Csak mint ilyen lesz képes arra, hogy a maga pártjára állítsa a társadalom összes forradalmi erőit, és hogy így kihordja a maga forradalmi feladatát. Kiemelve az ideológiai és politikai momentumoknak ezt az uralkodó helyzetét a gazdasággal és az ösztönössel szemben, Lenin olyan messzire megy, hogy a maga eredete és értelme szerint elválasztja minden ökonomizmustól és spontaneitástól. Azért is húzza alá, hogy ez az osztálytudat csak kívülről adódhat a munkásosztálynak, és hogy nem származhat belülről, a gazdasági harc és spontán lázadás felől.²

Világos, hogy a proletariátus osztálytudata ebben az esetben egy magasabb történelmi színvonalon formálódik meg, mint az, amely az ökonomizmus és a közvetlen gazdasági helyzet javulásáért való harcból nő ki. Míg a reformisták számára az osztálytudatot a szindikalizmus és „a fejlődés objektív törvényei” veszik körül, addig itt az osztálytudat mint a forradalmi akciónak a tudata jelenik meg az egész társadalom színvonalán mint korszakalkotó forradalmi tudat.

Lukács az osztálytudatot teljesen ebben a lenini szellemben magyarázza, és csak az így értelmezett osztálytudat alapján lép az elmélet és gyakorlat közötti dialektikus sugárzásba.³ Hogy az osztálytudat forradalmi osztálytudat legyen, intenzív eszmei és politikai agitáció tárgya kell hogy legyen. A forradalmi szervezet olyan dolog, ami nem közvetlenül származik a munkásmozgalom helyzetéből és tudatából, hanem olyasvalami, amit a mozgalomnak meg kell valósítania a teljes társadalom akciójának a színvonalán. A forradalmi akciói céljai és a forradalmi fejlődés spontaneitása közötti távolságnak a fennállása itt nemcsak teljesen van meg, hanem elméletileg is szükségszerű, mert Lenin és Lukács számára lehetetlen dolog, hogy a munkásosztály önkéntelenül eljuthat az igazi osztálytudatig. Természetes, hogy ebben a helyzetben a munkásosztály szervezete egészen kivételes jelentőséget kap, mert az ilyen szervezet nem azért jött létre, hogy irányítsa a már fennálló forradalmi tendenciákat az osztályon belül, hanem az egész társadalmon belül is. A szervezet mint a célok és a társadalmi folyamatok közötti közvetítés és közeg tényezője, eszmei és gyakorlati megteremtője lesz a történelmi változásnak. A szervezetnek ez a kérdése a III. Internacionáléval a munkásosztály forradalmi tevékenységének központjába kerül. A Lenin e tapasztalatán iskolázott káderek mindig a legnagyobb érzékenységet mutatták a politikai párt szervezetének a kérdésében, és az érzékenység megmaradt mind a mai napig, habár ma a forradalmi fejlődésnek új szakaszába lépünk a munkásosztály struktúrájának lényegesen megváltozott feltételei, valamint a kapitalista társadalom feltételei közt.

Lenin koncepciója akkor jelentkezik tehát, amikor a történelmi olló szárai a politika és a forradalom közt (az osztályválság, a nemzeti, az imperialista háborús válság) újra szélesebbre tárulnak, mint soha eddig az európai munkásmozgalom történetében.

Ezek az avantgardista és káderekre alapozott forradalmi pártnak egy egészen meghatározott típusát követelték meg. Lukács, aki a lenini kon-

cepció keretében gondolkodott, ennek a történelmi helyzetnek próbált filozófiai magyarázatot adni, de olyan magyarázatot, amely túlhaladja a történelmi helyzet és a lenini elsődlegesen stratégiai gondolat határait is. Ő a szervezetet úgy érti, mint a történelmi totalitás hordozóját, és ily módon mesterségesen eltávolítja alapjaitól (a munkásosztály és a társadalom tényleges struktúrájától) és felépitményétől (azoktól a céloktól, amelyek megvalósításának szolgál).

A forradalmi helyzet lenini elemzésével és a forradalmi szervezet elméletével összhangban Lukács kiemeli a proletariátus szövetségeseinek a szerepét a forradalomban; ezek a társadalmi válsághoz forradalmian viszonyulnak (a parasztság és a középpolgárság Oroszországban), de öntudatlanok maradnak (és részben ellenségesen is viszonyulnak) a forradalom céljai iránt. („Ily módon a nem proletár rétegek fontos szerepének a megismerése a forradalomban és a forradalom nem csupán proletár jellegének megismerése nagy jelentőséget kap” — mondja Lukács. — 346. old.) Világos, hogy a proletariátusnak egy kisebbik, öntudatos része az öntudatlan forradalmi rétegek nagy részének meghatározott szervezeti típust diktál, valamint egy meghatározott taktikát is velük szemben. („Egyetlen kisebbségnek az uralkodása sem tartható fenn, ha nem képes arra, hogy a maga ideológiai ösvényére vonja azokat az osztályokat, amelyek kezdetben nem forradalmiak, ha nem kapja meg tőlük a hatalom támogatását vagy legalábbis a hatalomért való harcban a semlegességet.” — 347. old.) Az öntudatos vagy szubjektív tényező szerepe a forradalomban döntő fontosságú mind ideológiai, mind szervezési tekintetben. Elmondhatjuk azt is, hogy Lukácsnál itt Lenin aktivizmusa találkozik Dilthey, Rickert vagy M. Weber voluntarizmusával a történelmi totalitás aktív és tudatos megformálásában, amely alapjaiban irracionális és szervezetlen, pontosabban strukturálatlan!

Az egyik és a másik esetben is, vagyis mind Lenin szempontjából, mind az újkantianusok szempontjából, a proletariátus forradalmi akciója igazi teremtő aktusa a proletariátusnak, illetve az élcapatának. A régi társadalomnak az ideológiai és strukturális válsága csak alkalom erre a teremtő aktusra.

„Ez az ideológiai megrendülés a gazdasági válságban született és abban a lehetőségben, hogy átvegyék a hatalmat, de ennek a lefolyása nem automatikus és az objektív törvényszerűségnek alárendelt párhuzam, míg a megoldása csak a proletariátus szabad tette lehet. (350. old.)

Meg kell mondani, hogy ez az álláspont sokkal közelebb áll a Marx és Lenin által értelmezett forradalomhoz mint a szükségszerűség birodalmából való dialektikus ugrás, mint Lukács bírálóinak pozitívista nézeteihez, akik szubjektívizmussal és voluntarizmussal vádolták meg, miközben kiemelték a szocialista forradalom keletkezésének objektív törvényeit. Emellett az utolsó tétel éppen abból a spontaneitás előtti hajbókolásból és uszálypolitikából, valamint az ideológiai és tudatos akciónak a lebecsüléséből származik, amely mindig is jellemezte és ma is jellemzi az opportunistákat, amikor a „minden ideológia halálát” és a tiszta tudomány korába való átmenetet prédikálják.

Ezen a helyen csak melleleg akarjuk megjegyezni, hogy a szövetséges kérdése a forradalomban ma is az egyik stratégiai kulcskérdése a munkásmozgalomnak.

De ennek a szövetségesnek a természete lényegesen megváltozott a

korai kapitalista feudális struktúrák (a tömeges nyomorral és háborúkkal mint kísérőjelenséggel) korából való átmenet időszakájában, a fejlett ipari kapitalizmus és a parasztság eltűnésének korában, a háborús és gazdasági válságok elkerülésének korában, de ugyanakkor a zsoldos hadsereg erősödésével (különösen az intellektuális foglalkozásoknál, amelyek proletarizálódnak) a hatalmasan fejlett bürokratikus és militarista társadalmi struktúrákon belül. A szövetséges kérdése ma egészen másként vetődik fel, és ezzel a proletariátus szervezetének a kérdése is. De ez olyan kérdés, amelyről máshol kell értekezni!

Még egy momentum van Lukács pártelméletében, amelyre szeretnénk felhívni a figyelmet: a szervezet mint közvetítő és dialektikus kapcsolat az elmélet és gyakorlat között. A munkás, amíg a mindennapi anyagi gondokkal küszködik és amíg a szakszervezeti harc keretei közt marad, addig nemcsak „öntudatlan” politikai értelemben, hanem elidegenedett is marad. Ő ezt az elidegenedettséget nem tudja túlhaladni mindaddig, amíg fel nem emelkedik az osztálytudatig e fogalom történelmi forradalmi szerepének értelmében.

„Mégis minden egyes munkás számára az az út, amellyel eléri az objektive lehetséges osztálytudatot, hogy belsőleg állást foglaljon, amellyel önmaga számára kiépíti ezt az osztálytudatot, nem haladhat az ő egyéni tudatának eldologiasodása miatt csak a közvetlen tapasztalaton keresztül, hogy (ez a tudat) később így letisztuljon, a pszichológiai tudat tehát mindenki számára megtartja a maga elmaradt jellegét. Az egyéni tudatnak és az osztálytudatnak ez az ellentéte minden proletárban semmi esetre sem véletlen dolog. Mert a kommunista szervezetben mint a magasabb szervezet típusában, a többi szervezettel szemben a történelemben először bizonyosodik be az osztálytudat jellege egyrészt mint olyan elv, amely közvetlenül kihat minden egyén tevékenységére, másrészt mint olyan tényező, amely tudatosan vesz részt a történelmi folyamat meghatározásában.” (358. old.)

Ez is összhangban van az élcsapat-pártnak mint a forradalmi akció szervezőjének és a forradalmi osztálytudat nevelőjének lenini elméletével. Világos, hogy az egyéni proletár a termelésben betöltött szerepének az eldologiasodásától nemcsak e helyzet elhagyásával szabadul meg a forradalom után, hanem az osztályharc színvonaláig való kritikai felfelé emelkedésével a kor forradalmi színvonalán. Eszmei és intellektuális felszabadulása megelőzi fizikai-társadalmi felszabadulását. Ez a társadalmi és felszabadító akciónak a teljesen természetes folyamata.

A szervezet tehát lehetővé teszi a munkásnak, hogy mint egyén közvetlen kapcsolatba kerüljön a történelemmel. Ez az „ember és a történelem közötti konkrét közvetítés” képviselője azzal a feltétellel, hogy a munkás mint egyén teljesen részt vesz a mozgalomban, és hogy fegyelmezetten végrehajtja a szervezet feladatait. Tekintetbe véve nemcsak a munkások eldologiasodását az ökonomizmus színvonalán, hanem az egyén kettéválását is a polgári társadalomban a formális jogokra és a szabadságra (Lukács ebben az időben jól ismerte Marx fiatalkori művei közül a hegeli jogfilozófia bírálatát), a proletariátus politikai szervezetének a szocialista közösség bizonyos sajátosságait tulajdonította, vagyis az emberi elidegenedés megszüntetésének lényeges tényezőit.

„Minden emberi viszony, amely tehát szakít ezzel a struktúrával (a formális polgári demokratikus jogok rendszere — R. S.), a teljes egyé-

niségnek ezzel az elvontságával, egy elvont álláspont alá való nevezésével, egy lépést jelent az emberi tudat eldologiasodásának a destrukciója felé. De egy ilyen lépés feltételezi az egyéniség teljes cselekvő részvételét. Ily módon világos lett, hogy a szabadság formái a polgári szervezetekben nem mások, mint hamis tudat a szabadság tényleges távollétéről, vagyis a tudatnak egy olyan struktúrája, melyben az ember látszólag szabadon hiszi a tőle idegen szükségszerűségek rendszerében való részvételét, és ennek az elmélkedésnek a formális szabadságát azonosítja az igazi szabadsággal. Csak a dolgoknak ilyen értelmezése szünteti meg az előzetes állításunk látszólagos paradoxonát, hogy minden személy teljes részvétele a szervezetben az előfeltétele az igazi szabadság megvalósításának. Ez az igazság nemcsak arra a közösségre érvényes, ahol az ilyen szervezet kovászként hat, hogy meghódítsa az objektív társadalmi feltételeket erre a szabadságra, hanem az egyénre is érvényes, az egyéni párttagra, aki önmaga számára is csak ezen az úton haladhat. A fegyelem tehát gyakorlati elemi kérdése a pártnak; nélkülözhetetlen feltétele működésének, de ez nemcsak technikai és gyakorlati kérdés, hanem egyik legmagasabb és legfontosabb eszmei kérdése a forradalmi fejlődésnek. Ezt a fegyelmet, amely nem születhet meg másként, hanem csak mint a forradalmi élcsapat, az osztály legtudatosabb részének tudatos és szabad tette. Ezt nem lehet megvalósítani az előbbi eszmei feltételek nélkül. Az ilyen felismerések nélkül, még ha azok ösztönösek is (a teljes egyén és a pártfegyelem közti kapcsolatokról, minden egyes párttag számára), ez a fegyelem megmerevedik az elvont és eldologiasodott jogok és köteleességek rendszerévé, és így a párt szükségszerűen visszaesik a polgári pártok szervezetének típusába. Így érthetjük meg, hogy egyrészt a szervezet a legnagyobb érzékenységet mutatja a forradalmi elméleti felfogások és tendenciák értéke vagy értéktelensége iránt, másrészt, hogy a forradalmi szervezet szubjektíve feltételezi az osztálytudatnak egy magasabb fokát.” (360—361. old.)

Azért idéztük ezt a hosszabb részletet, mert számos fontos momentumot és ellentétet tartalmaz, amelyek érvényesek a párt belső életére és a forradalmi szervezet szilárdságára. És itt is úgy véljük, hogy Lukács nem kerülte el a bizonyos általánosítások veszélyét, de ezzel mindjárt olyan dilemmákba vezetett be, amelyek nem annyira az egyszerű munkásnak, mint inkább az értelmiségieknek a párthoz való viszonyára jellemzőek.

Mindenekelőtt világos, hogy egy párt hatásossága és harci készsége a maga belső szilárdságától függ, amely a tagok tudatos fegyelmén alapul. A tudatos fegyelem feltételezi a teljes egyéniség cselekvő részvételét. De a teljes egyéniségnek ez a cselekvő részvétele megköveteli azt, hogy maga a szervezet is azon az intellektuális és eszmei színvonalon legyen, amely lehetővé teszi az ilyen cselekvő részvételt. Innen származik a szervezetnek az érzékenysége az eszmei kérdések iránt, és az a törekvése, hogy ezek a forradalmi akció lényeges eszmei kérdéseinek a színvonalán legyenek. Minden esetben, amikor a szervezet nincs az ilyen eszmei kérdések magaslatán, akkor nem akadályozhatja meg az egyének kritikai eltávolodását és a latens és nyílt frakciók létrehozását a munkáspárton belül. Ezt a dinamikát végigkísérhetjük Marx és Lenin idejében és még ma is a nemzetközi munkásmozgalomban.

Az eszmei kérdések ezért elsőrangú kérdések maradnak a szervezet

életében, de a szervezet szilárdságát nem őrizhetjük meg, ha az eszmei részt dogmatizáljuk és lefokozzuk, hanem csak akkor, ha állandóan arra törekszenek, hogy felemeljék az intellektuális-eszmei kérdések színvonalára. (Jó példa arra, hogy az ideológiai kérdésekben megnyilvánuló dogmatizmus hogyan vezet a kritikai és alkotó egyének szétszóródására, éppen a francia KP újabb története, valamint azok az új kísérleteik, hogy ebben a folyamatban a dolgok végére érjenek és lemondjanak a dogmatikus álláspontokról.)

Vagyis ha a szervezetnek nem sikerült az aktuális eszmei kérdések igazi színvonalán lennie, akkor a pártfegyelem csak formális fegyelemmé változik a feladatok végrehajtásában, az egyéni meggyőződés nélkül, és így szükségszerűen egy polgári pártszervezet vonásait veszi fel, azzal a különbséggel, hogy az eszmei különbségekről a polgári pártokban vitakoznak, a kommunista pártokban pedig az ilyen esetekben hallgatnak.

Lukács azonban nem számol eléggé egy másik momentummal. A forradalmi akció teljes egyéniséget követel meg, de a szocialista társadalom átalakulásának az elmélete nem követeli meg a cselekvő részvételnek és a fegyelemnek ugyanazt a típusát minden helyzetben. A politikai harcban, amikor a hatalom meghódításáról van szó, a fegyelem jelenti a siker alapfeltételét. Ez egyformán érvényes a háborús vagy a parlamentáris feltételek közt. Az ilyen esetekben nincs dilemma. Dilemma csak a közös akcióról szóló határozatig áll fenn. De a politikai akció mellett kulturális akció is létezik, amely része a proletariátus ideológiai harcának. A filozófia, a tudomány és a művészet területén is van eszmei harc. Mi a helyzet ez esetben az egyén teljes részvételét és a pártfegyelmet illetően? Erről eddig nagyon sokat vitakoztak a forradalmi mozgalomban. Ismerjük a következőket, amelyek e viszonyoknak a dialektikus összetettségére figyelmeztetnek bennünk.

Először is, amikor az osztályellenséggel szembeni nyílt harcról van szó, amilyen a faszizmus elleni harc is volt, az értelmiséginek nincs joga, hogy valamilyen különös kulturális aktivitásának nevében kívül maradjon a dolgokon. Neki kötelessége, hogy azonosuljon a forradalmi osztály szervezetével. A forradalmi pártnak joga van, hogy a pártfegyelem nevében kivonja őt az élvonalból, és megőrizze a békés élet feltételeire, de nem tilthatja meg neki, ha személyesen ezt úgy akarja, hogy az élvonalban legyen, mert egyéni leszámolásai ugyanolyan fontos tényezői harcának az eltárgyasulás ellen, mint az egész szervezet osztályharcának. Ebben az esetben a dilemmák többé-kevésbé egyszerűek.

Másodszor, sokkal bonyolultabb a helyzet az egyéni részvételt illetően, amikor az elméleti és művészeti tevékenységről van szó, amelyet, mint minden szabad tevékenységet, nem irányíthat valamilyen szervezet, különösen, ha a szervezetben uralkodó nézetek összeütközésbe kerülnek az egyének alkotótevékenységével. Ebben az esetben különbséget tehetünk a forradalom előtti és forradalom utáni viszonyok közt a fegyelmezett, illetve a jó párttagok és a fegyelmezetlen és rossz párttagok között. Például, hogy újra egy francia példával szolgáljunk, Picasso, Braque, Léger és más hívei az expresszionista tendenciáknak rossz párttagok voltak a Francia Kommunista Pártban, míg Fougeron, aki megértette a szocialista realizmus elméletét, jó párttag volt. Az elsők, habár a politikai tudat területén elfogadták a forradalmi szervezetet, a festészet területén nem fogadták el. (A szocialista realizmus teoretikusainak nézetei szerint ezek a

polgári dekadencia tipikus képviselői voltak.) Itt elmondhatjuk azt, hogy a forradalmi akció szempontjából elegendő, ha az egyén magáévá teszi a politikai elveket, míg az ő művészi elvei nem olyan lényegesek még akkor sem, ha az osztályellenség befolyása alatt állnak. Lukács álláspontjáról, de arról az állásponttról is, amelyek még mindig uralkodnak egyes pártvezetőségekben, az első csoport tagjai mint cselekvő egyéniségek kevesebbet érnek azoknál, akik magukévá tették a szocialista realizmust. De a történelmi fejlődés folyamatában be lehet mutatni azt, hogy Picasso, Braque vagy Léger következetes álláspontja jelentősebb és értékesebb volt nemcsak a polgári, hanem a szocialista kultúrára nézve is. És így abba a helyzetbe kerülhetünk, hogy tagadjuk az egyéni részvétel értékének a kritériumait. Ha valóban fennáll ez a lehetőség, akkor az már ma is tisztán látható, hogy sokkal jobb, ha magunkévá tesszük azt az álláspontot, amelyet Lenin képviselt Lunacsarszkij proletkultjával szemben (és amelyet képvisel a JKSZ is), hogy a kultúra és a művészet önmaguk bírái kell hogy legyenek, s ez természetesen nem zárja ki a véleményharcot a kultúra alkotásainak társadalmi értelméről. Ha ezt az álláspontot képviseljük, akkor az egyéni részvétel fogalma, ahogyan azt Lukács meghatározza, mint lényeges előfeltételét nemcsak az osztályharcnak a kollektív forradalmi akció területén, hanem mint a személyes felszabadulás előfeltételét, akkor ez természetesen kérdésessé lesz. És itt felmerül a kérdés: vajon Lukács az eldologiasodás megszüntetésénél nem tulajdonított-e a szervezetnek olyan tulajdonságokat — az elmélet és a gyakorlat közötti abszolút közvetítő tulajdonságait —, amelyekkel a szervezet nem rendelkezik, sőt nem is akar rendelkezni?!

Harmadszor, amikor a szervezetet a forradalom céljai és az akció közötti közvetítőnek tekintjük, Lukács az új közösség és a személyiség szocializációjának új formáit tulajdonítja neki. Habár a forradalmi szervezet rendelkezik e vonásokkal, mégis teljesen téves azonosítani azzal a közösséggel, amely véghezviszi a polgári egyén tényleges felszabadulását az elidegenedéstől. Lukács a szervezet értelmezésében a szektások és utópisták némely tévedésébe esik.

„Az igazi aktív részvétel minden eseményben. a szervezet minden tagjának valódi gyakorlati álláspontja nem érhető el az egész egyén részvétele nélkül. Csak amikor az akció egy közösségben központi kérdésévé válik minden egyénnek, akik részt vesznek benne, csak akkor tudjuk megszüntetni a jog és a kötelesség szétválását, az ember társadalmiasításának elválását a szervezeti formák feltűnésétől. az ember felett uralkodó társadalmi erők szétforgácsoló erejétől.” (360. old.)

Mint az előbb idézett részben, úgy itt is az egyén azonosítása a szervezettel nemcsak politikai szilárdságának és hatásosságának a kérdése, hanem az egyén bekapcsolódásának a kérdése egy olyan közösségbe, amely az elidegenedéstől való felszabadulásának az alapja lehet, s amely szocializációjának az alapja lehet. Vajon indokolt-e ez az álláspont?

Világos, hogy nem! Mert a proletariátus politikai szervezetének az a feladata, hogy meghódítsa a hatalmat, és hogy összetörje a polgárság régi osztály- és politikai struktúráját. Ezért mint politikai szervezet szükségszerűen politikai eszközökkel cselekszik, és a politikai akció itt csak eszköz arra, hogy feltételeket teremtsen egy új szocialista közösség szabad és spontán fejlődésének, amely mint olyan, magában foglalja azoknak a politikai eszközöknek a tagadását (a proletárdiktatúrát), amelyek

szükségesek az előfeltételeinek a megvalósításához. A politikai szervezetnek ez a felfogása világosan jut kifejezésre Marxnál és Leninnél is (az állam és a politika elhalásáról szóló tézisben). Az elidegenedés és megszüntetése perspektívájából világos, hogy a proletariátus forradalmi szervezetének a szerepe az, hogy a polgári hatalom politikai tagadása legyen, de egyben a proletariátus emberi és társadalmi természetének a tagadása, vagyis a proletariátus uralkodásának, lefokozásának és dehumanizációjának a tagadása is. Ez szükségszerűen csak a tagadás tagadásának a keretében marad meg. Ez még nem új pozíció, a közösségnek sem új formája, az emberi egyéniség szocializációjának és igazi felszabadításának új formája sem.

Lukács álláspontjának utópizmusa és szektássága abból áll, hogy nem látja, hogy az eldologiasodás vagy elidegenedés megszüntetésének igazi folyamata a proletariátusnál (de a polgári társadalom minden tagjánál is) két dialektikus momentumot foglal magában: először, a tagadás tagadását a proletariátus forradalmi akciójának a formájában, és másodsor, az új szocialista társadalmi közösség felépítésének új helyzetét. Az eldologiasodás megszüntetésének a folyamata a tagadás tagadásával kezdődik, vagyis a forradalmi akcióval, de igazán csak az igazi szocialista vagy egyszerűen emberi közösség felépítésével ér véget. Ha nem erről volna szó, akkor nem beszélhetnénk az elidegenedés formáiról a társadalomban, miután a munkásosztály átvette a hatalmat. Kiegyenlítően az eldologiasodás megszüntetését a politikai szervezettel, Lukács akarata ellenére is a szocialista állam olyan formájának adott igazat, amely a proletariátus diktatúráját mint példát és modellt állította maga elé az egész társadalom felépítésekor, az etatizmus és centralizált politikai ideológiai ellenőrzés formájában, minden elméleti, filozófiai művészi alkotás felett, merev, hierarchikus társadalmi viszonyok formájában, ahol nemcsak a szabad egyéniségnek, hanem az igazi emberi közösségnek a nyoma is kiveszett, és mindez a szocializmus és az egyéniség igazi felszabadításának a nevében történt! A mediáció momentuma dialektikus természetének a téves megítélése (a politikai és társadalmi szervezet formájának mediációja), oda vezette Lukácsot, hogy nemcsak kapitulált a sztalinizmus előtt a fagyelem nevében, hanem hogy filozófiai érvenyt is adott neki.

Hogyan jöhetett létre ez a tévedés Lukács műveiben? Úgy véljük, hogy ennek az oka az ő nem leninista, hanem a kantianus intellektuális múltjában keresendő. Dilthey, Rickert és Weber hatása alatt úgy nézhetett a történelemre, mint egy „irracionalis heterogén kontinuumra”, amely csak egy kisebbség tudatos akciójával alakult át értelmes és szervezett totalitássá. Így szükségszerűen túlértékelhette a szervezet szerepét mint a történelmi totalitás megteremtésének a közvetítőjét, és lebecsülte ennek ellentmondásos és dialektikus természetét, amely magában foglal számos objektív és szubjektív folyamatot, mind a társadalmi osztályok, a szervezett politikai és más csoportok színvonalán, mind az alkotó egyéniségek színvonalán. Ezek a különféle folyamatok a maguk külön determinizmusával a forradalmi akcióban az eszme és az akarat egységébe olvadnak össze, de ugyanúgy szét is válnak a hatalom meghódítása után, hogy új társadalmi közösséget hozzanak létre. Ennek az igazi közösségnek a képe lényegében tagadása az előzetes akcióforradalmi totalitásnak: ez az ő gyermeke, amely megtagadja őt, szabad ember, aki elhagyja

a történelem bölcsőjét, mint az osztálytörténelmet, vagyis mint a föléje rendelt totalitását, mert maga az ember is ideális totalitás, amelynek, a szocializmusban egyszer megvalósulva, nincs semmilyen szüksége a társadalmi mércére, amely tőle idegen és rákényszerített totalitást jelent.

JEGYZETEK:

¹ E cikk összes idézetei Lukács György „Történelem és osztálytudat” című könyvéből valók (francia kiadás, Párizs, 1963) és főleg a „Módszertani megjegyzések a szervezeti kérdésről” című fejezetből.

² Abban a műben, ahol Lenin a forradalmi szervezet kérdéscívevel foglalkozik, a „Mi a teendő?” címűben, a következőket mondja: „A politikai osztálytudatot csak kívülről adhatjuk a munkásoknak, vagyis a gazdasági harc kezei mellett. A munkások és a munkaadók viszonyának területén kívül. Az egyetlen terület, ahonnan ez a felismerés táplálkozhat, az összes osztályok és néprétegek viszonya az állammal és a kormánnyal szemben.” Hogy hol vannak azok, akik az osztálytudatot kívülről megadják, arra Lenin így felel:

„A szocialista tanítás azokból a filozófiai, történelmi és gazdasági elméletekből származik, amelyeket az uralkodó osztályok tanult képviselői, az értelmiségiek dolgoztak ki. A korszerű tudományos szocializmus megalapítói, Marx és Engels, társadalmi helyzetüknél fogva burzsoá értelmiségiek voltak.” (Kultúra kiadás, 1948., 177. old.)

Hogy jobban kiemelje a politikai-ideológiai akció önállóságát, helyesli Kautsky álláspontját, hogy a szocializmus és az osztályharc párhuzamosan jelentkeznek, de nem hozzák létre egymást. Ezek különböző előfeltételek közt jelentkeznek. A mai szocialista öntudat egyedül a mély tudományos megismerés alapján jöhet létre... A szocialista öntudat olyan elem, amely kívülről került be a proletariátus osztályharcába, és nem olyasmi, ami ebből spontánul származik. (Uo., 184. old.)

³ Lukács a történelmi feladatok színvonalán határozza meg az osztálytudatot és nem azon az effektív színvonalon, amilyen öntudattal rendelkeznek egyes munkások önmaguk helyzetéről és egyéniségükről. „Ez a tudat tehát nem összege, sem az átlaga annak, amit azok az egyének, akik osztályt alkotnak, egyenként véve éreznek, gondolnak stb. De az osztálynak mint totalitásnak a döntő történelmi akcióját végső soron ez a tudat határozza meg és nem az egyes személyek gondolatai stb. Ezt az akciót csak ebből az öntudatból kiindulva ismerhetjük meg.” (I. h., 73. old.) Az a tudat tehát adekvát a történelmi akcióhoz képest, és mint olyan, csak „objektív lehetőség”, hogy a munkásosztály felemelkedjék „az öntudatlan osztálytudattól” (mert ilyen a tényleges öntudata az ökonomizmus színvonalán) az „öntudatos osztálytudatig”, amilyen az, amikor a történelmi feladatok színvonalán áll.